

СЦЕНАРІЙ У СУЧАСНОМУ ЕКРАННОМУ МИСТЕЦТВІ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Аналізується основний термінологічний апарат сценарної майстерності в контексті сучасної теледраматургії. На основі цього здійснюється спроба виявити основні складові, притаманні сценарію для телебачення сьогодні.

Ключові слова: драматургія, репертуар, телебачення, сучасне мистецтво.

Анализируется основной терминологический аппарат сценарного мастерства в контексте современной теледраматургии. На основе этого совершается попытка выявить основные составляющие, присущие сценарию для телевидения сегодня.

Ключевые слова: драматургия, репертуар, телевидение, современное искусство.

The basic terminological apparatus of screenplay art has been analyzed in the context of modern teledrama. An attempt to identify the basic elements of the today's TV scenario has been made on this basis.

Key words: dramatic art, repertoire, television, the modern art.

У сучасному світі термін «сценарій», що історично є терміном театральним, а пізніше став належати мистецтву екранному, все частіше і частіше використовується в інших різноманітних сферах людської діяльності: політиці, психології, педагогіці, медицині. Всюди, де йдеться про певне підпорядкування та планування дій. Вищеперераховане притаманне і сценарію для екрана, якому деякі сучасні теоретики, практики кіно та телебачення донині часто відмовляють у належності не тільки до драматичного роду літератури, але й до мистецтва в цілому, (і це незважаючи на те, що сценарна майстерність як повноправний вид літературної творчості була визначена ще в 30-ті рр. минулого століття). Але ж під визначенням «сценарій для екрана» ми розуміємо не тільки кіносценарій, але й сценарії різноманітних телевізійних програм, телефільмів, малих драматургічних форм на телебаченні — сценарії рекламних роликів, музичних кліпів тощо. Їх створення, безперечно, потребує майстерності сценариста та знань законів драматургії.

Актуальність дослідження також пов'язана з великою популярністю аудіовізуальної сфери в Україні. «Пріоритет зорових образів текстовим не підлягає сумнівам. Тому створення якісних, повноцінних за драматургією і візуальним рядом екранних продуктів є основним завданням для будь-якого сучасного суспільства» [5, с. 7].

Професія «сценариста» на вітчизняному телебаченні набуває все більшої популярності, про що зокрема свідчать періодично виникаючі курси і школи сценарної майстерності на відомих телевізійних каналах, таких, наприклад, як «Інтер» чи «СТБ»; часті об'яви на спеціалізованих сайтах для сценаристів професіоналів та аматорів про відкриті майстер-класи тощо. Отже, постає необхідність теоретичних розробок у сфері сценарної майстерності і теледраматургії, які, на наш погляд, майже не здійснюються дослідниками аудіовізуальної сфери.

Так, наприклад, за нашими відомостями, серед навчальних посібників у цій галузі, що вийшли друком за останні декілька років, можна назвати лише «Сценарна майстерність: кіно-телебачення-реклама» (2007 р.) російського автора Г. М. Фрумкіна. Окремі аспекти створення телевізійного та кіносценарію розкриває Б. Криштул у посібнику «Мастерство продюсера кино и телевидения» (2008 р.). Навчальні посібники українських авторів, на жаль, відсутні зовсім. А на спеціалізованих сайтах ми знаходимо лише вказівки на давно відомі праці з кінодраматургії, такі як В. Туркін «Драматургия кино. Очерки по теории и практике киносценария» (1938 г.), Дж. Лоусон «Теория и практика создания пьесы и киносценария» (1988 г.), О. Червинский «Как хорошо продать хороший сценарий» (1993 г.), Р. Уолтер «Кино и теледраматургия как искусство, ремесло и бизнес» (1995 г.) та багато інших.

Метою статті є аналіз термінологічного апарату, що дозволяє дослідити специфіку сучасного сценарію, зокрема телевізійного. Це, у свою чергу, допоможе виявити проблемне поле, що виникло в сучасній сценарній майстерності.

Що ж таке «телевізійний сценарій» або «сценарій для телебачення»? Відповідь на це запитання не вдається знайти в жодному спеціалізованому словнику або довіднику через те, що і сам подібний термін у них відсутній. Але ж термін «сценарій» достатньо широко представлений у різноманітній довідниковій літературі.

Так, у «Словнику іноземних слів» під ред. І. В. Лехіна знаходимо таке визначення: «Сценарій [іт. scenario] — 1) кіносценарій — літературний твір, що детально висвітлює зміст кінокартини зі вказівками моментів її оформлення; 2) план драматичного твору, замальовка театральної п'єси, опис драматичної дії; 3) список дійових осіб п'єси із зазначенням часу виходу їх на сцену» [9, с. 625]. Таким чином, відповідно до цього трактування, «сценарієм» може називатися і літературний твір, і план, і список дійових осіб. Однак, чи правомірно це? В цьому разі, радше, це пов'язано зі сферами використання слова «сценарій». Так, у «Театральній енциклопедії» під ред. П. А. Маркова (1965 г.) знаходимо три основні

іпостасі існування сценарію: сценарій у театральному мистецтві, в музичному театрі та кінематографі. При цьому в театрі імпровізації — це «сюжетна схема, за якою створюється вистава...», в музичному театрі (в опері) — «драматургічний план, лібрето», в кінематографі — «драматургічний твір, за яким ставиться фільм» [12, С. 1144–1146]. Але де ж в цьому трактуванні телевізійна іпостась існування сценарію? Питання так і залишається відкритим.

В енциклопедичному словникові під редакцією С. І. Юткевича (1987 р.) «сценарій» трактується як «твір кінодраматургії (підкреслено мною. — Г. К.), створений для подальшого втілення на екрані» [3, с. 412].

У «Словаре русского языка» С. І. Ожегова (1988 р.) термін трактується як «1) літературний твір з детальним описом дії, на основі якого створюється кінофільм; 2) список дійових осіб п'єси із зазначенням послідовності та часу виходу на сцену» [5, с. 639]. Однак за цим визначенням варіант, коли «сценарієм» може називатися план узагалі, не досліджується.

«Словарь русского языка» під ред. Євгенєвої (1988 р.) містить таке трактування терміна: «Сценарій — 1. Літературно-драматичний твір, що містить детальний опис дії та текст мови персонажів, на основі якого створюється фільм. 2. Сюжетна схема, план театральної п'єси (підкреслено мною. — Г. К.) 3. Список дійових осіб п'єси із зазначенням часу і послідовності їх виходу на сцену» [12, с. 318].

Таким чином, згідно з цими визначеннями, театральне та кіномистецтво є основними, єдиними сферами існування сценарію. Проте, звертаючись до «Словаря театра» П. Паві (1991 р.), знаходимо, що «слово «сценарій» використовується тільки в кіно (підкреслено мною. — Г. К.), де містяться різноманітні вказівки, крім технічних щодо діалогів акторів» [6, с. 337]. Згідно з цим визначенням, використання терміна «телевізійний сценарій» (як і будь-якого іншого) є категорично неправильним. Радше за все такий «сценарій», відповідно до названого джерела, міг би називатися «скриптом» (від англ. script — твір, текст) — «термін, що використовується в кіно для вказівок оператору та позначення текстів сцен, спеціально створених для зйомок з діалогами...» [6, с. 315]. Але чи скрипт це? Ймовіріше за все, що ні.

В етимології «екранна дія» ключовим є слово «дія». Проте трактування сценарію як масового дійства, наприклад, свята та обряду, не є єдино правильною для сценарію телевізійного. «Сценарій свята та обряду — розкриває в точній послідовності елементи обрядового дійства, логічні переходи від однієї події до іншої. В С. С. та О. необхідно розкрити їх тему та ідею. На це спрямовані всі можливі

художні засоби, що використовуються в ньому: слово, символіка, атрибутика. Кожний С. С. та О. мають свою композицію, що складається з експозиції введення в дію; кульмінації — створення нової ситуації в обряді; розв'язки — утілення емоційно-змістовного висновку обрядової дії; фіналу — посилення загального враження від розв'язки обряду...» [10, с. 177–178]. Без сумніву, цю специфічну термінологію можна застосувати у сфері масових видовищ, проте, закони композиції, вказані у визначенні, можуть бути застосовані і для телевізійного дійства. Це, на наш погляд, єдине, що споріднює два види дії між собою.

Досліджуючи новітні джерела, необхідно зупинитися на трактуванні терміна, який наведено в «Словаре иностранных слов» (2000 р.), де сценарій трактується з двох сторін: «1) предметно-зображальна основа та композиційна основа сценічного дійства або кінострічки, що передається у формі скороченого тексту або максимально деталізованого; 2) заздалегідь підготовлений детальний план чого небудь» [11, с. 872]. При цьому друге пояснення становить для нас особливий інтерес, адже, згідно з ним, «сценарієм» можна назвати будь-яку дію, яка потребує належної попередньої підготовки. Таке визначення, на наш погляд, є достатньо поверховим і потребує суттєвого корегування, адже слово «план» відповідає в цьому разі самій сутності речей. Таким чином, готуючись до «чого-небудь» заздалегідь, ми розробляємо план, а не сценарій, який потребує, на відміну від першого, суттєвішої підготовки.

У довіднику «Кінословник. Терміни, визначення, жаргонізи» В. М. Міславського (2007 р.) «сценарій» тлумачиться як літературна основа фільму — загальний термін, що означає друковану працю, в якій детально розповідається про події та діалоги фільму, зважаючи при цьому на специфіку кіномови [4, с. 244]. Отже, драматург, який створює сценарії, автор сценарію є сценаристом (script writer). Проте відомий практик кінорежисер А. А. Тарковський свого часу стверджував, що ніяких сценаристів не існує взагалі — це, радше, письменники або ж самі режисери, оскільки і такого жанру в літературі, як «сценарій», не існує.

Досліджуючи спеціальну термінологію та, особливо, основні елементи телевізійного сценарію, слід звернутися до специфічних особливостей цього виду літературного матеріалу.

В. М. Вільчек у праці «Під знаком ТБ» стверджує, що «Телебачення — найбільш мозаїкове, калейдоскопічне, схильне до концертних, слабко асоційованих структур видовище... воно надає можливості сольного виступу, авторського самовираження і режисеру, і сценаристу, і оператору, і актору. У телевізійному видовищі ми знаходимо найсміливіші спроби зробити глядача свідком

та співучасником творчості, грати «відкрито», «без куліс», грати немовби не на сцені, а в репетиційному залі, виносити на екран не результат художнього усвідомлення життя, а процес: шлях від факту до образу, від прототипу до типу» [1, с. 45]. Телевізійний принцип створення «процесу життя», таким чином, безумовно, стає ключовим для сценарної творчості. При цьому сам процес візуалізується у специфічний відеоряд — «гарний сценарій повинен мати не тільки літературні принади, але й виразний зоровий ряд. Відомий американський режисер та сценарист Орсон Уеллс говорив про літературний сценарій: «Я пишу зображеннями» [5, с. 240].

Сучасний сценарій телепрограми являє собою твір у літературній (в рядок) (рис. 1) або табличній формі запису (рис. 2), (останнє значно відмінне від форми запису кіносценарію). При цьому сценарій для телебачення створюється за всіма правилами драматургії з урахуванням особливостей так званої кіномови.

Рис. 1

ремарка + текст (закадровий голос, текст ведучого)

Рис. 2

№	Відео	Аудіо
	<i>ремарка</i>	<i>ремарка + текст (закадровий голос, текст ведучого)</i>

Іноді в практиці сценаристів різноманітних телевізійних каналів трапляється вид запису у формі графічного сценарію. Проте він є радше режисерським варіантом сценарію, ніж літературним першоджерелом.

Рис. 3

ремарка + розкадрування

Режисерський сценарій — це розробка екранної інтерпретації літературного сценарію режисером-постановником, всі сцени в якому зазвичай пронумеровані. Це літературний сценарій, повністю підготовлений до зйомки. В останньому полягає важлива суттєва особливість, що відрізняє режисерський сценарій від сценарію літературного, який, у свою чергу, є першоджерелом екранного видовища.

Деякі дослідники та практики сценарної майстерності у своїх роздумах схиляються до думки, що літературна фіксація сценарію є єдино правильною. Так, М. І. Маршак у навчальному посібнику

«Сценарное мастерство кинолюбителя» (1975 р.) зазначає: «Справа в тому, що єдиним посередником між зображенням, дикторським текстом, діалогом, музикою, шумами — усіма компонентами фільму (у цьому разі, на наш погляд, доречно сказати і телевізійної програми. — Г. К.) — є слово. Воно може передавати і динаміку, і ритм монтажу, і настрої, і багато іншого. Ось чому, хоче або не хоче сценарист, йому доведеться опанувати певною мірою словесну форму запису» [4, с. 8].

Г. М. Фрумкін, у свою чергу, стверджує, що саме за таким сценарієм майбутнє, «тому що такий сценарій, неодмінно, одне із суттєвих досягнень культури ХХ ст.» [14, с. 25]. Що ж стосується сценарію дворядкового, то «такі телевізійні сценарії досить складно читати: спочатку необхідно прочитати текст з однієї сторони, а потім з іншої, при цьому подумки поєднуючи зміст обох текстів» [там само]. Дозволимо собі погодитися з наведеною вище думкою.

Щодо форми графічної (Рис. 3), то, «дійсно, така форма має деякі привілеї перед літературною, вона конкретніша, у ній навіть позначена внутрішньокадрова композиція, вона надає можливість вирішення зображальних завдань. Оператор за такими малюнками без особливої підготовки може зняти статичний ряд фільму. Але на цьому привілеї такого «сценарію» закінчуються. ...Передати серією кадрів точний зміст того, що відбувається, зв'язки між окремими малюнками, зміст руху і сам рух, логічну, психологічну і драматургічну побудову дуже складно. Для цього необхідно було б намалювати повністю весь фільм, як це робиться в мальованих мультиплікаційних сюжетах» [4, с. 7].

На практиці ж можуть використовуватися всі вищезазначені форми.

У 80-х рр. ХХ ст. А. С. Вартанов писав «...створені передумови, при яких твори кіномистецтва, оминаючи стадію кінопроекції в залі, можуть демонструватися безпосередньо на домашніх телевізійних екранах. Ця обставина породила в середовищі спеціалістів думку про майбутнє злиття телевізійного мистецтва в єдине екранне, аудіовізуальне, КІНОТЕЛЕВІЗІЙНЕ мистецтво. Зв'язок телебачення та кіно сприяє взаємодії, взаємозбагаченню цих мистецтв» [3, с. 412-413]. І ось тепер із майбутнього, що прогнозувалося Вартановим, можна сказати, що кіно та телемистецтво, на сучасному телебаченні, дійсно, перебувають у тісному взаємозв'язку, проте що стосується сценарних форм — їх розподіл стійко залишається. Що, у свою чергу, зумовлює необхідність подальших подібних досліджень.

Тож, на основі аналізу найвідоміших довідкових джерел виявлена недостатня вивченість термінологічного аспекту існування

телевізійного сценарію. Термін «телевізійний сценарій» або «сценарій для телебачення» відсутній. Незрозумілими залишаються специфіка та функції телевізійного сценариста. Проте нині і телевізійні сценарії, і їх автори-сценаристи існують, і це не викликає сумніву. Зростає потреба в таких сценаристах на сучасному телебаченні. Вищезазначене підтверджує і значення терміна, наведене А. З. Житницьким в навчальному посібнику «Драматургія масових театралізованих видовищ» (2004 р.): «Сценарій — колись план драматургічного твору, сюжетна схема театральної вистави, пізніше — драматургічний твір, за яким створюються кінофільм, радіопроеграма, телепрограма (підкреслено мною. — Г. К.), масове театралізоване видовище [2, с. 118].

Таким чином, на наш погляд, з метою запобігання плутанині в тлумаченнях, трактування терміна «сценарій» у сучасних спеціалізованих словниках потребує суттєвого корегування. Необхідні введення та пояснення доволі поширеного на сучасному телебаченні терміна «телевізійний сценарій».

Пропонуємо такий варіант тлумачення терміна «телевізійний сценарій». Телевізійний сценарій або сценарій для телебачення — це літературний твір, який створюється за законами драматургії з дотриманням специфіки екранної мови, важливою складовою якої є перевага зорових образів над текстовими. Важливою відмінною ознакою є його специфічна форма запису: літературна або таблична з розмежуванням аудіо- та відеоряду (без вказівок оператору). Така форма потребує лаконізму та чіткості ліній оповідання.

Означена проблема, на наш погляд, потребує подальших досліджень.

Список літератури

1. Вильчек В. Под знаком ТВ / В. Вильчек. — М. : Искусство, 1987. — 240 с.
2. Житницький А. З. Драматургія масових театралізованих заходів : навч. посібник / А. З. Житницький ; Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2004. — 128 с.
3. Кино. Энциклопедический словарь / под ред. С. И. Юткевича. — М. : Сов. энциклопедия, 1987. — 412 с.
4. Маршак М. И. Сценарное мастерство кинолюбителя / М. И. Маршак. — М. : Сов. Россия, 1975. — 128 с.
5. Мастерство продюсера кино и телевидения: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Продюсерство кино и телевидения» и другим кинематографическим специальностям / под ред. П. К. Огурчикова, В. В. Падейского, В. И. Сидоренко. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. — 863 с. — (Серия «Медиаобразование»).

6. Міславський В. Н. Терміни, визначення, жаргонізми / В. Н. Міславський. — Х. : , 2007. — 328 с.
7. Ожегов С. И. Словарь русского языка. — 17-е изд. / С. И. Ожегов. — М. : Рус. яз., 1985. — 792 с.
8. Пави П. Словарь театра / П. Пави ; [пер. с фр]. — М. : Прогресс, 1991. — 504 с.
9. Словарь иностранных слов / под ред. И. В. Лехина, С. М. Локишной, Ф. И. Петрова, Л. С. Шаумяна — М. : Совет. энциклопедия, 1964. — 784 с.
10. Советские традиции, праздники и обряды : Словарь-справочник / Н. К. Гаврилюк, А. В. Курочкин, В.Д. Конвай и др.; Сост. Б. В. Попов. — К. : Политиздат Украины, 1988. — 224 с.
11. Словник іноземних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с. — (Б-ка держ. службовця, Держ. мова діловодство).
12. Словарь русского языка под ред. Евгеньевой, Том. 4 — М. : Русский язык, 1988. — 795 с.
13. Театральная энциклопедия / Под ред. П. А. Маркова. — М. : Сов. энциклопедия, 1965. — 1151 с.
14. Фрумкин Г. М. Сценарное мастерство: кино — телевидение — реклама : учебное пособие / Г. М. Фрумкин. — изд. 2-е. — М. : Академический проект, 2007. — 224 с.

Надійшла до редколегії 23.12.2010 р.